

Лебединська Олена Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної економіки, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Лаптев В'ячеслав Ігорович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри соціальної економіки, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Lebedynska Olena, PhD in Economics, Associate Professor, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, <https://orcid.org/0000-0001-7110-5211>

Laptiev Viacheslav, Doctor of Economics, Professor, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, <https://orcid.org/0000-0003-4163-0933>

РОЗВИТОК СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЛІТНІХ ЛЮДЕЙ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ДЕМОГРАФІЧНИХ ВИКЛИКІВ

DEVELOPMENT OF THE SOCIAL PROTECTION SYSTEM FOR ELDERLY PEOPLE IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF DEMOGRAPHIC CHALLENGES

Лебединська О. С., Лаптев В. І. Розвиток системи соціального захисту літніх людей в Україні в умовах демографічних викликів. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2026. Том 11. № 2. С. 48 – 53.

Lebedynska O., Laptiev V. Development of the social protection system for elderly people in Ukraine in the conditions of demographic challenges. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*. 2026. Volume 11. № 2. pp. 48 – 53.

Метою статті є дослідження сучасних тенденцій розвитку системи соціального захисту літніх людей в Україні в умовах демографічного старіння населення, воєнних викликів та трансформації соціально-економічного середовища, а також обґрунтування перспективних напрямів удосконалення державної політики у сфері підтримки осіб похилого віку. У статті проаналізовано сучасний стан системи соціального захисту літніх людей в Україні в умовах поглиблення демографічних дисбалансів, скорочення чисельності економічно активного населення та зростання навантаження на систему соціального забезпечення. Встановлено, що процес старіння населення супроводжується підвищенням потреб у соціальних, медичних, реабілітаційних і доглядових послугах, що потребує модернізації наявних механізмів соціальної підтримки та їх адаптації до сучасних соціально-економічних умов. Особливу увагу приділено впливу воєнного стану на становище людей похилого віку, зокрема проблемам вимушеного переміщення, втрати соціальних зв'язків, обмеження доступу до медичних і соціальних послуг, посиленню соціальної ізоляції та зростанню ризиків бідності серед осіб старшого віку. Досліджено ключові проблеми функціонування системи соціального захисту літніх людей, серед яких визначено недостатній рівень пенсійного забезпечення, нерівномірність доступу до соціальних послуг у регіональному розрізі, обмеженість фінансових ресурсів, кадровий дефіцит у сфері соціального обслуговування, недостатній розвиток інноваційних форм догляду та слабку міжсекторну взаємодію між державними органами, бізнесом і громадським сектором. Обґрунтовано, що в умовах демографічного старіння та післявоєнного відновлення України особливого значення набуває формування комплексної моделі соціальної підтримки літніх людей, орієнтованої на забезпечення активного дозвілліття, соціальної інтеграції та підвищення якості життя населення старших вікових груп. Розглянуто перспективні напрями розвитку системи соціального захисту літніх людей, зокрема модернізацію системи соціальних послуг і догляду, розвиток патронатних та мобільних соціальних служб, запровадження механізмів державно-приватного партнерства, цифровізацію соціальної сфери, вдосконалення пенсійної системи, розвиток людського капіталу у сфері соціального обслуговування, формування безбар'єрного середовища та посилення міжвідомчої координації. Визначено, що ефективна реалізація зазначених напрямів сприятиме підвищенню соціальної стійкості суспільства, зміцненню системи соціального захисту та забезпеченню більш ефективного використання потенціалу населення старшого віку. Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів органами державної влади, місцевого самоврядування, соціальними установами та громадськими організаціями під час розроблення програм підтримки людей похилого віку, вдосконалення механізмів надання соціальних послуг і формування довгострокової державної стратегії розвитку системи соціального захисту населення в умовах демографічних викликів.

Ключові слова: соціальний захист, люди похилого віку, демографічне старіння, соціальні послуги, пенсійна система, соціальна політика, активне дозвілліття, безбар'єрне середовище, соціальна ізоляція, воєнний стан.

The aim of the article is to study the current trends in the development of the social protection system for the elderly in Ukraine in the context of demographic aging of the population, military challenges, and transformation of the socio-economic environment, as well as to substantiate promising areas for improving state policy in the field of supporting the elderly. The article analyzes the current state of the social protection system for the elderly in Ukraine amid deepening demographic imbalances, a decline in the economically active population, and an increasing burden on the social security system. It is established that the process of population aging is accompanied by an increase in the needs for social, medical, rehabilitation, and care services, which requires the modernization of existing social support mechanisms and their adaptation to modern socio-economic conditions. Attention is paid to the impact of martial law on the elderly, in particular, the problems of forced displacement, loss of social ties, restrictions on access to medical and social services, increased social isolation, and increased risks of poverty among the elderly. The key problems of the functioning of the social protection system for the elderly were investigated, including the insufficient level of pension provision, uneven access to social services in the regional context, limited financial resources, staff shortage in the field of social services, insufficient development of innovative forms of care, and weak intersectoral interaction between state bodies, business, and the public sector. It was substantiated that, in the context of demographic aging and post-war reconstruction in Ukraine, the development of a comprehensive model of social support for the elderly, focused on ensuring active longevity, social integration, and improving the quality of life of older age groups, is of particular importance. Promising directions for the development of the social protection system for the elderly are considered, in particular, the modernization of the system of social services and care, the development of patronage and mobile social services, the introduction of mechanisms of public-private partnership, digitalization of the social sphere, improvement of the pension system, development of human capital in the field of social services, the formation of a barrier-free environment and strengthening of interdepartmental coordination. It was determined that the effective implementation of these areas will contribute to increasing social stability, strengthening the social protection system, and ensuring more effective use of the potential of the elderly population. The practical significance of the study lies in the possibility of using its results by state authorities, local governments, social institutions, and public organizations when developing programs to support the elderly, improving mechanisms for providing social services, and forming a long-term state strategy for the development of the social protection system in the face of demographic challenges.

Keywords: social protection, elderly people, demographic aging, social services, pension system, social policy, active longevity, barrier-free environment, social isolation, martial law.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons CC-BY 4.0

© Лебединська Олена Сергіївна, Лаптев В'ячеслав Ігорович, 2026

Вступ

Повномасштабна війна в Україні загострила системні проблеми у сфері формування та використання трудового потенціалу. Вони проявляються у скороченні рівня економічної активності населення, поширенні неформальної зайнятості, дефіциті кваліфікованих кадрів, а також у поглибленні структурних диспропорцій між попитом і пропозицією робочої сили. Висока частка економічно неактивного населення та недостатній рівень зайнятості свідчать про необхідність трансформації існуючих підходів до регулювання ринку праці, зокрема через удосконалення інституційних механізмів, підвищення гнучкості політики зайнятості та адаптацію її до умов воєнного часу. Демографічні диспропорції також проявляються у прискореному старінні населення, скороченні частки економічно активних осіб та зростанні навантаження на систему соціального забезпечення. В умовах воєнного стану зазначені тенденції посилюються, що зумовлює нагальну потребу в переосмисленні підходів до забезпечення гідного рівня життя громадян похилого віку.

Упродовж останніх років в Україні фіксується стійка тенденція до старіння населення, що проявляється у збільшенні частки осіб віком 60+ та одночасному скороченні чисельності економічно активного населення. За оцінками 2024–2025 років, кількість пенсіонерів перевищує 10 млн осіб, тоді як чисельність зайнятих становить лише близько 9–9,3 млн осіб. Такий дисбаланс між платниками страхових внесків і отримувачами соціальних виплат істотно погіршує фінансову стійкість пенсійної системи та посилює тиск на державні фінанси. Додатковим чинником є зростання частки економічно неактивного населення, яка у 2025 році оцінюється на рівні понад 16 млн осіб.

В умовах воєнного стану система соціального захисту зазнала суттєвих трансформацій. Значна частина людей похилого віку опинилася у вразливому становищі внаслідок вимушеного переміщення, втрати житла, обмеженого доступу до медичних і соціальних послуг, а також розриву соціальних зв'язків. За оцінками гуманітарних організацій, понад половина осіб старшого віку відчуває соціальну ізоляцію, що негативно позначається на їхньому фізичному та психоемоційному здоров'ї. Одночасно зростає потреба у довготривалому догляді, реабілітаційних послугах та психологічній підтримці.

Збільшення частки осіб старшої вікової групи супроводжується суттєвим зростанням попиту на соціальні, медичні та реабілітаційні послуги, що вимагає формування ефективної, доступної та фінансово стійкої системи соціального захисту. Водночас чинна модель соціального забезпечення не повною мірою відповідає сучасним викликам, що проявляється у недостатній якості соціального обслуговування, обмеженому доступі до послуг та їх територіальній нерівномірності.

Окремої уваги потребує проблема соціальної ізоляції осіб похилого віку, яка загострилася під впливом вимушених міграцій, руйнування традиційних соціальних зв'язків і наслідків воєнних дій. Це зумовлює необхідність розвитку інноваційних форм соціального догляду, впровадження сучасних підходів до організації допомоги та активізації взаємодії державного, приватного й громадського секторів у сфері надання соціальних послуг.

Проблематика вдосконалення системи соціального захисту осіб старшого віку знайшла відображення у працях низки вітчизняних і зарубіжних дослідників. Так, Л. Тюття акцентує увагу на існуванні суспільних стереотипів щодо людей старшого віку та здійснює ґрунтовний аналіз специфіки соціальної роботи з цією категорією населення [9]. А. Капська у своїх працях зосереджується на проблемах соціальної ізоляції, самотності та рівня соціальної захищеності літніх людей, розкриваючи їхній вплив на якість життя цієї групи [3]. Водночас Н. Шевчук, досліджуючи основні принципи соціальної роботи з особами похилого віку, підкреслює важливість участі релігійних інституцій як значущого елемента соціальної підтримки та інтеграції цієї категорії населення [10]. Незважаючи на наявний науковий доробок, питання адаптації цієї системи до сучасних демографічних викликів та умов суспільних трансформацій потребує подальшого ґрунтовного дослідження.

У сучасних умовах актуалізується необхідність комплексного реформування системи соціального захисту людей похилого віку, що передбачає підвищення фінансової стійкості пенсійної системи, розширення доступу до соціальних послуг, впровадження інноваційних форм догляду, цифровізацію процесів управління та посилення міжсекторної взаємодії. Це є ключовою передумовою забезпечення гідного рівня життя літніх людей і підвищення ефективності соціальної політики держави.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження сучасного стану системи соціального захисту літніх людей в Україні в умовах демографічного старіння населення, воєнних викликів та соціально-економічних трансформацій, а також обґрунтування перспективних напрямів її розвитку й удосконалення механізмів державної соціальної політики щодо підтримки осіб похилого віку.

У роботі використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, зокрема методи аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення та системного підходу, що дали змогу дослідити особливості функціонування системи соціального захисту літніх людей та визначити основні проблеми її розвитку в сучасних умовах. Метод статистичного аналізу використано для оцінювання демографічних тенденцій, рівня старіння населення, показників пенсійного забезпечення та соціального обслуговування населення старших вікових груп. Порівняльний метод дозволив зіставити вітчизняні та зарубіжні підходи до організації соціальної підтримки людей похилого віку, а також визначити можливості адаптації міжнародного досвіду до українських реалій. Для систематизації результатів дослідження та візуалізації основних тенденцій у роботі використано табличні матеріали. Теоретико-методологічною основою дослідження стали сучасні концепції соціальної політики, активного довголіття, соціальної безпеки населення та розвитку системи соціальних послуг в умовах демографічних і соціально-економічних трансформацій.

Виклад основного матеріалу дослідження

Збройний конфлікт суттєво трансформував як масштаби економічно неактивного населення, так і його якісну структуру. Очевидно, що в умовах тривалої війни зростає кількість осіб з інвалідністю, психоемоційними травмами, а також тих, хто втратив мотивацію до праці. За експертними оцінками, станом на 2024 рік серед економічно неактивних осіб віком 15–70 років переважали пенсіонери, учні та студенти, а також люди з інвалідністю – їхня сукупна чисельність становила близько 9,7 млн осіб, що становить 77,6 % від загальної кількості цієї категорії. Особи, зайняті веденням домашнього господарства та доглядом за хворими (за винятком догляду за малими дітьми), становили приблизно 0,7 млн осіб. Крім того, близько 0,2 млн осіб перебували у складному психологічному стані через

наслідки війни, ще 0,2 млн не змогли знайти відповідне місце роботи, близько 0,09 млн були залучені до сезонної зайнятості, а приблизно 0,04 млн не мали достатнього рівня освіти [5].

Характерною ознакою використання трудового потенціалу в умовах воєнного часу стало істотне зростання неформальної зайнятості, що є своєрідною адаптивною реакцією як працівників, так і роботодавців на підвищені ризики та нестабільність. За різними оцінками, у 2025 році частка зайнятих без офіційного оформлення трудових відносин коливалася в межах 23,4–30 % від загальної чисельності працюючих, що відповідає понад 2,5 млн осіб, тоді як у 2021 році цей показник становив лише 12,3 %. Серед ключових причин поширення тіньової зайнятості варто виділити значний податковий тиск, адміністративні бар'єри для малого бізнесу, низький рівень довіри до державних інституцій, складнощі з офіційним працевлаштуванням, невисоку оплату праці в легальному секторі, а також прагнення уникнути мобілізаційних заходів і недостатню ефективність контролю за дотриманням трудового законодавства.

Попри загалом невисоку економічну активність населення та значні масштаби неформальної зайнятості, проблема безробіття залишається актуальною. Водночас у 2024–2025 роках спостерігається позитивна динаміка працевлаштування осіб із статусом безробітних, що є важливим фактором в умовах дефіциту робочої сили. Зокрема, у 2023 році офіційно зареєстрованими безробітними були 483,2 тис. осіб, із яких роботу отримали 240,4 тис.; у 2024 році з 388,4 тис. безробітних працевлаштовано 249,6 тис.; у 2025 році відповідні показники становили 358,4 тис. та 314,9 тис. осіб. Особливо помітним є зростання рівня працевлаштування серед молоді. Водночас рівень зайнятості серед учасників бойових дій та осіб з інвалідністю, кількість яких значно зросла внаслідок війни, залишається вкрай низьким і потребує окремих цільових заходів державної політики [1; 4; 7].

У січні 2026 року було схвалено Стратегію зайнятості населення України до 2030 року разом із планом заходів щодо її практичної реалізації на 2026–2028 роки. Цей програмний документ орієнтований на подолання ключових викликів, серед яких – скорочення чисельності економічно активного населення, дефіцит кваліфікованих кадрів, низький рівень продуктивності праці, масштабна трудова міграція, посилення структурних диспропорцій на ринку праці та зростання частки неформальної зайнятості. Очікується, що впровадження Стратегії стане каталізатором глибинних змін у сфері зайнятості, а її центральною метою є залучення до 2030 року щонайменше двох мільйонів осіб до активної економічної діяльності, насамперед тих, хто нині не інтегрований у ринок праці через відсутність належних умов або складні життєві обставини [7].

Серед пріоритетних напрямів державної політики у сфері ефективного використання трудового потенціалу, розширення можливостей працевлаштування та підвищення якості ринку праці визначено такі: забезпечення відповідності попиту роботодавців і пропозиції робочої сили, а також цифровізація ринку праці; узгодження результатів освітньої та професійної підготовки з актуальними та перспективними потребами економіки; формування інклюзивного середовища зайнятості та усунення бар'єрів для різних категорій населення; стимулювання легальної зайнятості та гарантування гідного рівня оплати праці; підвищення інституційної спроможності системи регулювання ринку праці; адаптація національної політики зайнятості та охорони праці до стандартів Європейського Союзу з метою інтеграції у європейський ринок праці.

З огляду на умови воєнного стану та потребу в післявоєнному відновленні країни, реалізація зазначених заходів, спрямованих на активізацію економічної діяльності населення, є критично важливою передумовою забезпечення макроекономічної стійкості та соціальної рівноваги. Водночас недостатній рівень зайнятості та економічної активності населення зумовлює низку суттєвих ризиків і негативних наслідків, які потребують детального аналізу (табл. 1).

Таблиця 1. Вплив скорочення зайнятості на економічний розвиток та соціальну стабільність

Прояв	Економічні наслідки		Соціальні наслідки	
	Характеристика		Характеристика	
Дефіцит трудових ресурсів	Нестача кваліфікованих працівників у ключових галузях економіки обмежує ефективне функціонування підприємств і знижує їх продуктивність		Зростання демографічного навантаження	Збільшення частки непрацюючого населення підсилює тиск на пенсійну систему та соціальні фонди
Уповільнення економічного розвитку	Скорочення чисельності робочої сили негативно впливає на обсяги виробництва, стримуючи економічне зростання та процеси відновлення		Погіршення рівня життя населення	Скорочення доходів від праці сприяє зниженню добробуту домогосподарств, поширенню бідності та соціальної нерівності
Зменшення бюджетних надходжень і посилення податкового навантаження	Зниження кількості зайнятого населення призводить до скорочення доходів бюджетів різних рівнів, що водночас може зумовити підвищення податків для покриття соціальних витрат		Деградація людського капіталу	Тривале перебування поза ринком праці призводить до втрати професійних навичок, знань і кваліфікації
Погіршення інвестиційного клімату	Нестабільність економічного середовища знижує привабливість країни для внутрішніх та зовнішніх інвесторів		Посилення соціальної напруженості	Обмежені можливості для самореалізації працездатного населення формують негативні суспільні настрої, що можуть переростати у конфлікти та становити ризик для соціальної стабільності й національної безпеки
Дисбаланс на ринку праці	Посилюється невідповідність між попитом роботодавців і пропозицією робочої сили за кваліфікацією та структурою			
Дефіцит трудових ресурсів	Нестача кваліфікованих працівників у ключових галузях економіки обмежує ефективне функціонування підприємств і знижує їх продуктивність			

Джерело: складено авторами

Для України також характерною є виразна регіональна диференціація процесів старіння населення. Найбільш «старими» за віковою структурою є регіони Центральної та Східної України, тоді як відносно молодша демографічна структура спостерігається у західних і частково південних областях. Водночас значні відмінності простежуються між міськими та сільськими територіями: сільське населення характеризується значно вищим рівнем старіння. Це пояснюється тривалим відтоком молоді та працездатного населення до міст або за кордон, унаслідок чого у сільській місцевості формується «віково деформована» структура населення з переважанням осіб пенсійного віку [6].

Зростання частки літніх людей об'єктивно супроводжується підвищенням навантаження на соціально-економічні системи. Передусім це стосується зростання витрат на пенсійне забезпечення, медичне обслуговування та соціальний догляд. У сучасних умовах це вимагає не лише нарощування ресурсів, а й глибокої модернізації системи

соціального захисту, впровадження нових форм обслуговування та підвищення ефективності управління відповідними процесами.

Демографічні тенденції свідчать про стале зростання чисельності населення віком 60+ у глобальному масштабі. Згідно з прогнозами, вже у 2025 році кількість людей цієї вікової категорії зросте у кілька разів порівняно з серединою ХХ століття, а до 2050 року може досягти близько 2 млрд осіб, перевищивши чисельність дітей віком до 14 років. Це свідчить про фундаментальну трансформацію вікової структури населення світу та посилення ролі старших вікових груп у соціально-економічних процесах.

Україна належить до держав із високим рівнем демографічного старіння. За часткою населення віком 60 років і старше вона входить до числа провідних країн світу (орієнтовно займаючи позиції у другому десятку глобального рейтингу). Водночас специфікою української моделі старіння є те, що цей процес відбувається переважно «знизу», тобто внаслідок зниження народжуваності та високого рівня смертності серед населення працездатного віку. На відміну від більшості розвинених країн, де старіння зумовлено збільшенням тривалості життя, в Україні воно значною мірою пов'язане зі скороченням чисельності молодших вікових груп.

У 2024–2025 роках ці тенденції лише посилюються під впливом воєнних подій, міграційних процесів і демографічних втрат. Значна частина молодого та економічно активного населення була змушена змінити місце проживання або виїхати за кордон, що додатково змістило вікову структуру у бік старших поколінь. У результаті демографічне навантаження на систему соціального захисту, охорони здоров'я та пенсійного забезпечення суттєво зросло.

Система соціального захисту осіб похилого віку в Україні сформована як багаторівнева інституційна модель, що охоплює пенсійне забезпечення, надання соціальних послуг, медичне обслуговування, а також різні інструменти адресної соціальної підтримки. Ключовим елементом її фінансування залишається солідарна пенсійна система, яка в умовах поглиблення демографічного старіння, воєнних втрат та макроекономічної нестабільності зазнає дедалі більшого навантаження та потребує структурної модернізації. Незважаючи на наявність інституційної бази, система соціального захисту людей похилого віку в Україні характеризується низкою системних проблем (табл. 2).

Таблиця 2. Проблеми системи соціального захисту людей похилого віку

Проблема	Сутність проблеми	Наслідки
Демографічне навантаження	Старіння населення та скорочення економічно активної частки	Зростання навантаження на пенсійну систему, фінансова нестабільність
Низький рівень пенсійного забезпечення	Недостатній розмір пенсійних виплат	Підвищення рівня бідності серед літніх людей, зниження якості життя
Недостатня доступність соціальних послуг	Територіальна нерівномірність доступу (місто/село), слабка інфраструктура	Обмежений доступ до допомоги, соціальна нерівність
Обмежене фінансування	Недостатнє бюджетне забезпечення соціальної сфери	Гальмування розвитку послуг, низька якість обслуговування
Кадровий дефіцит	Нестача кваліфікованих соціальних працівників	Зниження ефективності надання соціальних послуг
Соціальна ізоляція та самотність	Обмежені соціальні контакти, руйнування соціальних зв'язків	Погіршення психологічного стану, зниження рівня добробуту
Недостатній розвиток інноваційних форм догляду	Відсутність сучасних сервісів (патронат, денні центри, цифрові послуги)	Невідповідність системи сучасним потребам населення
Слабка міжсекторна взаємодія	Низький рівень координації між державою, бізнесом і громадським сектором	Зниження ефективності соціальної політики, дублювання функцій

Джерело: складено авторами

Серед основних чинників, які обмежують залучення осіб похилого віку до трудової діяльності, вагоме місце посідає проблема вікової дискримінації на ринку праці. Водночас її доцільно розглядати не як першопричину, а як наслідок сформованих упереджень і стереотипів роботодавців щодо професійних можливостей працівників старших вікових груп.

Однією з ключових причин такого ставлення є недостатня управлінська зрілість окремих керівників, особливо молодого віку, яка проявляється у психологічному дискомфорті під час взаємодії зі старшими працівниками, нерозумінні специфіки організації міжпоколінної співпраці та невмінні ефективно використовувати професійний досвід і накопичені знання літніх співробітників у діяльності підприємства. Нерідко подібні упередження пояснюються твердженнями про нібито складність інтеграції осіб старшого віку в колектив або їх невідповідність корпоративній культурі організації.

Іншим поширеним фактором є сумніви роботодавців щодо здатності працівників старшого віку підтримувати необхідний рівень інтенсивності праці та швидко адаптуватися до динамічних умов професійної діяльності. При цьому під сумнів ставляться не стільки професійні компетентності чи кваліфікація таких працівників, скільки їхня готовність працювати в умовах підвищеного навантаження, гнучкого або ненормованого графіка, частих організаційних змін і високої мобільності.

Загалом кадрова політика багатьох роботодавців характеризується суперечливим підходом до використання праці осіб старшого віку. З одного боку, підприємства часто утримуються від звільнення досвідчених працівників, усвідомлюючи їхній значний професійний потенціал, практичні навички та накопичений людський капітал. З іншого боку, під час заповнення вакантних посад перевага переважно надається молодшим кандидатам. Основним аргументом роботодавців у такій ситуації є побоювання щодо недостатньої здатності літніх працівників оперативно пристосовуватися до технологічних інновацій, цифровізації виробничих процесів і сучасних організаційних змін на ринку праці [6].

У цьому контексті особливої уваги заслуговують результати дослідження, оприлюдненого Центром Разумкова [8], у якому проаналізовано структуру зайнятості населення за професійними та віковими категоріями. Згідно з наведеними даними, у січні 2024 року працівники віком 60+ становили 10,3 % від загальної чисельності зайнятого населення. Аналіз професійної структури засвідчив, що серед 24 професійних груп, визначених Класифікатором професій, у 13 категоріях фактична частка працівників старшого віку перевищувала прогнозовані показники їхньої представленості серед зайнятого населення. В окремих сферах цей розрив був особливо відчутним: наприклад, у групі працівників, зайнятих у видобувній промисловості та будівництві, фактичний показник становив 0,4 % при розрахунковому значенні 0,19 %. Варто підкреслити, що переважна більшість зазначених професійних категорій охоплює висококваліфікованих фахівців. Зокрема, щонайменше десять із тринадцяти професійних груп належать до категорії професіоналів із високим рівнем кваліфікації. Це дає підстави поставити під сумнів поширене

твердження про те, що працівники пенсійного віку займають переважно малопривабливі або низькокваліфіковані вакансії, які не користуються попитом серед інших вікових груп населення.

Найбільш імовірно моделлю поведінки осіб пенсійного віку в Україні є продовження професійної діяльності на попередньому місці роботи настільки довго, наскільки це дозволяють обставини та стан здоров'я. Передусім така тенденція характерна для державного сектору економіки, де традиційно зосереджена значна частка зайнятості людей старшого віку, зокрема у сферах освіти, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства та оборонно-промислового комплексу.

Водночас вікові обмеження на ринку праці мають виражену галузеву специфіку. Найчастіше вони спостерігаються у сферах, що характеризуються високою динамікою розвитку, швидкими технологічними змінами та значною конкуренцією, зокрема в ІТ, маркетингу, продажах і фінансових послугах. Натомість традиційні галузі економіки, такі як промислове виробництво та будівництво, демонструють значно вищий рівень відкритості до працевлаштування працівників старших вікових категорій, що пояснюється високою цінністю практичного досвіду та професійних навичок у цих сферах.

Таким чином, перспективні напрями розвитку системи соціального захисту людей похилого віку в Україні мають бути спрямовані на модернізацію наявних механізмів, впровадження інноваційних підходів та забезпечення комплексної підтримки цієї категорії населення. Реалізація зазначених заходів сприятиме підвищенню якості життя літніх людей, зміцненню соціальної стабільності та забезпеченню сталого розвитку держави в умовах демографічних викликів (табл. 3).

Важливу роль у наданні соціальних послуг відіграватимуть територіальні центри соціального обслуговування, які забезпечать догляд вдома, соціальний супровід та допомогу в повсякденному житті. Однак їхню діяльність обмежують недостатнє фінансування, кадровий дефіцит і застаріла матеріально-технічна база, що не дає змоги повною мірою задовольнити зростаючий попит на соціальні послуги, особливо у сільській місцевості та прифронтових регіонах [2].

Таблиця 3. Перспективні напрями розвитку системи соціального захисту літніх людей в Україні

Напрямок розвитку	Основні заходи	Очікуваний результат
Розвиток системи соціальних послуг та догляду	Розширення догляду вдома, створення денних центрів, розвиток патронатних і мобільних служб, індивідуалізація послуг	Підвищення доступності соціальних послуг, покращення якості життя літніх людей
Запровадження державно-приватного партнерства	Податкові стимули, розвиток соціального підприємництва, формування конкурентного середовища	Залучення додаткових ресурсів, підвищення якості послуг
Удосконалення пенсійної системи	Розвиток накопичувальної системи, забезпечення фінансової стійкості, підвищення пенсій	Зниження рівня бідності, підвищення соціальних стандартів
Цифровізація соціальної сфери	Електронні реєстри, онлайн-сервіси, цифровий моніторинг потреб	Підвищення ефективності управління, прозорість системи
Розвиток людського капіталу	Підготовка кадрів, підвищення престижу професій, покращення умов праці	Подолання кадрового дефіциту, підвищення якості послуг
Формування безбар'єрного середовища	Адаптація інфраструктури, розвиток доступного транспорту, універсальний дизайн	Соціальна інтеграція, підвищення мобільності літніх людей
Подолання соціальної ізоляції	Клуби спілкування, волонтерські програми, міжпоколінна взаємодія	Покращення психологічного стану, зниження самотності
Посилення міжвідомчої взаємодії	Координація дій держави, бізнесу, громадського сектору	Комплексне вирішення соціальних проблем
Розробка довгострокової стратегії	Демографічне прогнозування, планування ресурсів, визначення пріоритетів	Системний розвиток соціальної політики, підвищення ефективності

Джерело: складено авторами

Поряд із державним сектором поступово розвивається недержавний сегмент – громадські організації, благодійні фонди та приватні постачальники соціальних послуг. Проте їх участь у забезпеченні соціального догляду поки що має фрагментарний характер і не є достатньо інтегрованою у загальну систему. Відсутність ефективних механізмів державно-приватного партнерства, недостатній рівень стимулювання та нормативні обмеження стримують розвиток цього сектору й звужують можливості диверсифікації форм соціального обслуговування.

Водночас, попри наявні труднощі, простежуються і певні позитивні тенденції. Зокрема, спостерігаються поступове зростання рівня працевлаштування, активізація державних програм підтримки зайнятості, розширення можливостей професійної підготовки та перепідготовки кадрів, а також стимулювання розвитку підприємницької діяльності. Такі зміни формують передумови для поступового відновлення функціонування ринку праці та підвищення його адаптивності до сучасних викликів. Важливу роль у цьому процесі відіграє реалізація стратегічних ініціатив держави, спрямованих на забезпечення інклюзивної зайнятості, підвищення продуктивності праці та скорочення масштабів тіньового сектору.

У довгостроковій перспективі ефективно використання трудового потенціалу, зниження рівня безробіття та неформальної зайнятості, а також досягнення збалансованості між попитом і пропозицією робочої сили мають стати ключовими чинниками економічного відновлення та сталого розвитку України. Водночас реалізація цих завдань потребує комплексного підходу, що передбачає координацію дій державних органів, бізнес-середовища та громадянського суспільства. Особливого значення набувають розвиток системи безперервної освіти, цифровізація ринку праці, підтримка мобільності робочої сили та створення умов для повернення трудових мігрантів. Лише за умов послідовної та узгодженої політики у сфері зайнятості можливо забезпечити формування конкурентоспроможного ринку праці, здатного ефективно функціонувати як в умовах війни, так і в період післявоєнної відбудови.

Висновки та перспективи подальших розвідок

У результаті проведеного дослідження встановлено, що система соціального захисту людей похилого віку в Україні функціонує в умовах значного демографічного навантаження, зумовленого процесами старіння населення, скороченням чисельності економічно активних громадян та посиленням міграційних процесів. Визначено, що сучасні соціально-економічні та воєнні трансформації суттєво впливають на якість життя осіб старшого віку, загострюючи проблеми доступності соціальних і медичних послуг, підвищуючи рівень соціальної вразливості цієї категорії населення.

Аналіз сучасного стану системи соціального захисту засвідчив наявність інституційної бази та механізмів підтримки літніх людей, проте їх ефективність обмежується низкою системних проблем, зокрема недостатнім рівнем фінансування, низьким рівнем пенсійного забезпечення, нерівномірністю доступу до соціальних послуг, кадровим дефіцитом у соціальній сфері, а також недостатнім розвитком інноваційних форм соціального обслуговування. Окремо наголошено на зростанні рівня соціальної ізоляції та самотності серед людей похилого віку, що потребує особливої уваги з боку держави.

Обґрунтовано, що подальший розвиток системи соціального захисту має базуватися на комплексному підході, який передбачає модернізацію соціальних послуг, удосконалення пенсійної системи, впровадження цифрових технологій, розвиток державно-приватного партнерства та посилення міжсекторної взаємодії. Важливим напрямом є формування безбар'єрного середовища, розвиток людського капіталу у сфері соціальних послуг, а також впровадження програм, спрямованих на подолання соціальної ізоляції літніх людей.

Доведено доцільність розробки довгострокової державної стратегії підтримки осіб похилого віку, яка враховуватиме демографічні тенденції, економічні можливості держави та потреби населення. Реалізація запропонованих напрямів сприятиме підвищенню ефективності соціальної політики, забезпеченню гідного рівня життя людей похилого віку та зміцненню соціальної стабільності в Україні.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленні аналізу механізмів фінансування соціального захисту, оцінюванні ефективності впроваджених реформ та розробці інноваційних моделей соціального обслуговування в умовах післявоєнного відновлення.

Література

1. Економічна активність населення в Україні: сучасні реалії, проблеми та перспективи. 2026. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/ekonomichna-aktyvnist-naselennya-v-ukrayini-suchasni-realiyi>.
2. Іванісов О.В., Лебедінська О.С., Лугова В.М. Специфіка надання інтегрованих соціальних послуг в сучасних умовах. *Український журнал прикладної економіки та техніки*, 2025. Том 10. № 2. С. 38-44. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2025-2-6>.
3. Капська А.Й. Соціальна робота: технологічний аспект. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.
4. Куц О. Тіньова економіка України та її розмір. 2024. URL: <https://cripo.com.ua/processes/tinova-ekonomika-ukrayiny-ta-yiyi-gozmir>.
5. Лугова В.М., Сотнікова Ю.В., Луговий В.М., Сотніков В.В. Стан міграції працездатного населення в Україні в умовах війни. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. Том 8. № 4. С. 99-106. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-4-16>.
6. Перспективи літніх людей на ринку праці України. 2025. URL: <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/perspektyvy-litnikh-lyudey-na-rynku-pratsi-ukrayiny>.
7. Про схвалення Стратегії зайнятості населення України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2026–2028 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 92-р від 07 січня 2026 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92-2026-%D1%80#Text sp>.
8. Трудові ресурси для повоєнного відновлення України: стан, проблеми, шляхи розв'язання. Центр Разумкова. 2024. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2024/10/16/2024-Pyshchulina-TRUDJVI-RESU>.
9. Тюптя Л.Т., Іванова І.Б. Соціальна робота: теорія і практика: навчальний посібник. Київ: Знання, 2008. 574 с.
10. Шевчук Н. Специфіка соціальної роботи з людьми похилого віку. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/597>.

References

1. (2026). Ekonomichna aktyvnist' naseleennia v Ukraini: suchasni realii, problemy ta perspektyvy. [Economic activity of the population in Ukraine: modern realities, problems and prospects]. Available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/ekonomichna-aktyvnist-naselennya-v-ukrayini-suchasni-realiyi>.
2. Ivanisov, O.V., Lebedyns'ka, O.S., Luhova, V.M. (2025). «Specifics of providing integrated social services in modern conditions». *Ukrains'kyj zhurnal prykladnoi ekonomiky ta tekhniky*, Vol. 10. № 2. pp. 38-44. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2025-2-6>.
3. Kaps'ka, A.J. (2004). *Sotsial'na robota: tekhnolohichnyj aspekt*. [Social work: technological aspect]. Tsentr navchal'noi literatury. Kyiv. Ukraine.
4. Kusch, O. (2024). Tin'ova ekonomika Ukrainy ta ii rozmir. [Shadow economy of Ukraine and its size]. Available at: <https://cripo.com.ua/processes/tinova-ekonomika-ukrayiny-ta-yiyi-rozmir>.
5. Luhova, V.M., Sotnikova, Yu.V., Luhovij, V.M., Sotnikov, V.V. (2023). «The state of migration of the working-age population in Ukraine in wartime». *Ukrains'kyj zhurnal prykladnoi ekonomiky ta tekhniky*. Vol. 8. № 4. pp. 99-106. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-4-16>.
6. (2025). Perspektivy litnikh liudej na rynku pratsi Ukrainy. [Prospects of the elderly in the labor market of Ukraine]. Available at: <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/perspektyvy-litnikh-lyudey-na-rynku-pratsi-ukrayiny>.
7. Pro skhvalennia Stratehii zajniateosti naseleennia Ukrainy na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsijnoho planu zakhodiv z ii realizatsii u 2026–2028 rokakh: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy. (2026). [On approval of the Employment Strategy of Ukraine for the period until 2030 and approval of the operational plan of measures for its implementation in 2026–2028: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. № 92-r dated January 7, 2026. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92-2026-%D1%80#Text sp>.
8. (2024). Trudovi resursy dlia povoiennoho vidnovlennia Ukrainy: stan, problemy, shliakhy rozv'iazannia. [Labor resources for the post-war reconstruction of Ukraine: status, problems, solutions]. Tsentr Razumkova. Available at: <https://razumkov.org.ua/images/2024/10/16/2024-Pyshchulina-TRUDJVI-RESU>.
9. Tiuptia, L.T., Ivanova, I.B. (2008). *Sotsial'na robota: teoriia i praktyka*. [Social work: theory and practice]. Znannia. Kyiv. Ukraine.
10. Shevchuk, N. Spetsyfika sotsial'noi roboty z liud'my pokhyloho viku. [Specifics of social work with the elderly]. Available at: <https://social-science.uu.edu.ua/article/597>.

Стаття надійшла до редакції / Received 20.04.2026
Опубліковано / Published 31.05.2026

Прийнята до друку / Accepted 02.05.2026